

ich zadania (16, 26—27). Wspaniały porządek uwidacznia się zwłaszcza w świecie ciał niebieskich (16, 27—28). Pan Bóg w szczególny sposób zajął się ziemią, bo na niej miał zamieszkać człowiek. Miłość i mądrość Boża postarała się o to, aby na ziemi w obfitości było wszystko, czego potrzebuje do życia człowiek (16, 29—30), który jest arcydziełem Boskiej mądrości i koroną wszystkich stworzeń. Podstawą jego godności jest to, że Bóg go stworzył na swój obraz. Dzięki tej godności człowiek może panować nad wszystkim, co się znajduje na ziemi (17, 1—11) i poznawać wielkość Bożych dzieł. Bóg dodatkowo wyróżnił człowieka zawierając z nim przymierze (17, 12—14). W opisie Syracha zatem wszystko — także stworzenie człowieka na ziemi i jego powrót do niej — zostało uznane za objaw i dowód wielkości Stwórcy. Takie ujęcie dzieła stworzenia, jakie zawiera księga Syracha, jest typowe dla Biblii. Jedynie Koh stanowi w tej tradycji wyłom. Po nim dopiero Św. Paweł powróci do „marności stworzenia” (Rz 8, 19—30) nawiązując wyraźnie do opisu Rdz 3.

Lublin

Ks. MARIAN FILIPIAK

Roman Pytel

IV GROTA QUMRAN

I. Qumrańska grotta IV odkryta w 1952 r. zawiera, wedle wszelkiego prawdopodobieństwa, główny księgozbiór gminy*. W tej sztucznie wydrążonej grocie, służącej niegdyś prawdopodobnie jako cela pustelnika, odkryto ogółem około 15.000 mniejszych i większych fragmentów z tekstami zarówno biblijnymi, jak i niebiblijnymi.¹

* J. M. Allegro, *Qumran Cave IV* (158—186). Discoveries in the Judean Desert V, I. Oxford 1968.

¹ Materiały odkryte w grocie IV były tak obfite, że do ich opracowania i publikacji powołany został specjalny międzynarodowy i międzywyznaniowy zespół, w skład którego weszli: P. W. Skehan, F. M. Cross Jr, J. M. Allegro, J. Starcky, J. Strugnell, C. H. Hunzinger, J. T. Milik. Ogólną charakterystykę dokumentów odkrytych w tej grocie zawierają raporty wstępne uczonych, którym zostały powierzono do opracowania. Patrz F. M. Cross i inn. w RB 63 (1956) s. 56—57 i po ang. BA 19 (1956) s. 83—96; R. de Vaux, *Fouilles de Khirbet Qumran. Rapport préliminaire sur les 3e, 4e et 5e campagnes* w RB 63 (1956) s. 573—4. Co się tyczy materiałów niebiblijnych, patrz zwłaszcza Cross, BASOR 141 (1956) s. 10—12; Cross i Skehan w RB 63 (1956) s. 56—60; STV 4 (1957) s. 148—160. Wyczerpujący zestaw opublikowanych dotychczas materiałów podają również: *’Ensiklopediā Miqrā’it* (hasło: Megillōt), oraz *Biblisches Reallexikon* — Haaga.

Żadna z grot qumrańskich nie zawierała tak obfitego i tak ważnego materiału rękopiśmiennego. Można by rzec, że grota IV dostarczyła nam „przekroju przez żydowską literaturę sekciarską z ostatnich lat przed erą chrześcijańską”.²

Te bogate materiały rzucają nowe światło na cały szereg problemów z zakresu krytyki tekstowej Biblii, historii języka oraz historii samej sekty. Z materiałów niebiblijnych sporo już opublikowano dotychczas³, natomiast z materiałów biblijnych — stosunkowo mało, zwłaszcza Skehan i Cross zwlekają z publikacją tekstów.

Większość materiałów zawartych w omawianym tu tomie została opublikowana w latach 1954—64. Jedyny utwór z groty IV, który został opublikowany przez J. M. Allegro wcześniej i nie został włączony do tego tomu — to tzw. „Błogosławieństwa Patriarchów” (4Q Patriarchal Blessings).⁴

II. Zawartość tomu.

Ponieważ publikacja materiałów z groty IV oczekiwana była przez świat naukowy z ogromnym zainteresowaniem, podamy poniżej dokładny zestaw opublikowanych fragmentów ze wskazaniem miejsca ich pierwodruku:

Fragm. 158 — Biblijne parafrazy z ksiąg Rdz, Wj. Fragn. 159 — zawiera tzw. *Ordinances*, czyli fragmenty przepisów prawnych zawartych w Pięcioksiągu. Odnajdujemy tu niektóre frazy z takich ksiąg jak: Wj, Kpł, Lb, Pwt.⁵ Fragn. 160 — to tzw. Wizja Samuelowa. Są to po prostu fragmenty parafraz opartych na I Sm 3, 14—17. Fragn. 161 — Komentarz do Izajasa (4QpIz^a) zawierający ustępy z Iz 10 i 11.⁶ Fragn. 162 — Ko-

² Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies* 2 1961, s. 35.

³ Patrz zestaw J. A. Sanders w JBL 86 (1967) s. 435—38.

⁴ Opublikowany wcześniej w JBL 75 (1956) s. 174—176. Nieco poszerzony tekst tego dokumentu odczytany ze zdjęcia zamieszczonego w przewodniku po byłym *The Palestine Archeological Museum* opublikował H. Stegemann (Weitere Stücke von 4QpPs 37, von 4Q Patriarchal Blessings und Hinweis auf eine unedierte Handschrift aus Höhle 4Q mit Exzerpten aus dem Deuteronomium) w RQ 22 1967) s. 193—270. Dodajmy jeszcze, że do tego tomu nie zostały włączone najciekawsze materiały biblijne, jak np. ów „Zwój Samarytański” Ks. Wj (Skehan, JBL 74 (1955) s. 182—7), oraz zwój Ks. Samuela zgodny w większości wypadków z tradycją septuagintoidalną (Cross, BASOR 132 (1953) s. 15—26). Te materiały ukażą się w następnych tomach poświęconych grocie IV.

⁵ Częściowo opublikowane w JSS 6. 1 (1951) s. 71—3.

⁶ Częściowo opublikowane w JBL 75 (1956) s. 177—82. Co się tyczy komentarzy, należy podkreślić, iż na czoło wysuwają się komentarze do Iz. Onajdujemy więc komentarze do rozdz. 5, 6(?), 8, 9, 10. 20—11. 5 (ponad 50 linii tekstu) 14, 21, 29?, 31, 32, 33, 34. Świadczy to, że Izajasz był ulubionym prorokiem sekty, co potwierdzają także liczne fragmenty

mentarz do Izajasza (4QpIz^b)⁷. Fragm. 163 — Komentarz do Izajasza (4QpIz^c)⁸. Fragm. 164 — Komentarz do Izajasza (4QpIz^d)⁹. Fragm. 165 — Komentarz do Izajasza (4QpIz^e). Fragm. 166 — Komentarz do Ozeasza (4QpHos^a)¹⁰. Fragm. 167 — Komentarz do Ozeasza (4QpHos^b)¹¹. Fragm. 168 — Komentarz do Micheasza (?) — Pismo tego komentarza jest bardzo podobne do pisma 4QHos^b (Fragm. 167). Jest zatem prawdopodobne, że są one częścią większego, początkowo jednego peşeru do Proroków Mniejszych. Fragm. 169 — Komentarz do Nahuma (4QpNah)¹². Fragm. 170 — Komentarz do Sofoniasza (4QpSof). Fragm. 171 — Komentarz do Psalmów^A¹³. Frag. 172 — Komentarz do niezidentyfikowanych tekstów. Fragm. 173 — Komentarz do Psalmów^B. Frag. 174 — zawiera tekst określony przez Allegro mianem *Florilegium*.¹⁴ Utwór ten zajmujący ponad 20 linii tekstu — to jakby midrasz o cechach mesjanistycznych zawierający cytaty i wyjaśnienia do II Sm 7, 10—14; 15, 17—18, a także fragmenty z Am, Ps, Iz, Ez i Dan. Fragm. 165 — zawiera tekst określony przez wydawcę mianem *Testimonia*. Jest to antologia (zachowała się niemal w całości) wersetów z Wj 20 (zgodnie z tradycją samarytańską), Lb 24 i Pwt 33, na końcu zaś cytuje autor fragment z tzw. Psalmów Jozuego (tekst niebiblijny oparty na Joz 6, 26) znanych z tej groty jako samodzielny utwór zreszenia qumrańskiego (?).¹⁵ Fragm. 176 — „Tanchumim” czyli fragmenty zawierające biblijne wersety najczęściej z rozdziałów *Nechama* Izajasza,

z jego księgi, nie licząc dwóch kompletnych zwojów (1QIsa, 1QIsb) z groty I. W samej tylko grocie IV odnaleziono 15 fragm. z Ks. Iz (Patz, P. W. Skehan, BA 27 (1965) s. 88).

⁷ Opublikowany wcześniej w JBL 77 (1958) s. 215—21.

⁸ Częściowo opublikowany tamże.

⁹ Częściowo opublikowany tamże.

¹⁰ Opublikowany w JBL 78 (1959) s. 142—7.

¹¹ Częściowo opublikowany w JBL 75 (1956) s. 89—95.

¹² Częściowo opublikowany w JBL 75 (1956) s. 89—95 oraz w JSS 7 (1962) s. 304—8 i przez J. Lichta w Molad 19 (1961) s. 454—6.

¹³ Częściowo opublikowany w PEQ 86 (1954) s. 69—75 i w JBL 75 (1956) s. 89—95. Patrz także wyżej uw. 4. Wstępny zestaw psalmów odkrytych w Qumran podaje M. Baillet, *Psaumes dans les manuscrits de Qumran* w: *Le Psautier. Ses Origines. Ses problemes litteraires. Son influence*. Louvain 1962, s. 390—4. Nieco więcej informacji na temat psalmów odkrytych w grocie IV odnaleźć można w art. Skehana, *The Qumran Manuscripts and The Textual Criticism* w: Suppl. VT, Vol. du Congress Strasbourg 1957, s. 153 nn.

¹⁴ Częściowo opublikowany w JBL 75 (1956) s. 176—7; 77 (1958) s. 350—4 i opracowany przez Y. Yadina w IEJ 9 (1959) s. 95—98.

¹⁵ Opublikowany w JBL 75 (1956) s. 186 n; Strugnell, RB 63 (1956) s. 65. Patrz także J. T. Milik, *Dziesięć lat odkryć na Pustyni Judzkiej* (tłum. z ang.) W-wa 1968 s. 36.

często wraz z pešerem, lecz słowo „pešer” nie występuje w nich. Fragm. 177 — „Catenaë”^A. Są to stosunkowo duże fragmenty zawierające wersety z Psalmów oraz ksiąg prorockich wraz z wyjaśnieniami i midrasze. Słowo „pešer” występuje w nich kilka razy. Fragm. 178 — drobne cytaty biblijne. Fragm. 179 — Lamentacje (w kol. I w. 5 wspomniany pożar świątyni?!). Ustęp ten nosi wyraźne piętno wpływów z „Ejcha” oraz Deutero — Izajasza. Nie ma w tym ustępie niczego sekciarskiego ani pod względem ideowym, ani językowym. Fragm. 180 — zawiera tekst określony przez Allegro mianem „The ages of Creation”¹⁶. Fragm. 181 — tekst niebiblijny¹⁷. Fragm. 182 — „Catenaë”^B. Fragm. 183 — cytaty z Ez, Kpł, Iz. Fragm. 184 — „Utwór o ladacznicy” z wyraźnymi zapożyczeniami z Przyp.¹⁸ Fragm. 185 — tekst niebiblijny. Fragm. 186 — tekst niebiblijny.

III. Pismo, ortografia, technika kopiowania.

Przeważająca większość fragmentów zapisana jest tą formą pisma, jaka ustaliła się na początku ery chrześcijańskiej i którą reprezentuje większość rękopisów qumrańskich. Fragm. 186 zawierający tekst niebiblijny pisany jest na zmianę pismem greckim, paleohebrajskim i kryptycznym. Co ciekawsze, tekst ten pisany jest od strony lewej do prawej. W dwóch przypadkach słowo 'el (Bóg) zapisane jest literami, z których pierwszą można uznać za odwróconą grecką alfę, druga zaś — to paleohebrajski lamed. W kilku przypadkach imię Boga YHWH napisane jest pismem paleohebrajskim, podobnie jak w wielu innych rękopisach qumrańskich (np w 11QPs^a imię to zawsze jest pisane takim pismem), co — zgodnie z uwagą Orygenesza do Ps 2, 2 — oznaczałoby, że rękopisy te zostały napisane troskliwiej niż inne. Co się tyczy techniki kopiowania, to warto zwrócić uwagę na ciekawe znaki umieszczone w II kol. Komentarza do Izajasza^C (Fragm. 163 Pl. VII—VIII). Są to krótkie poziome linie, które zdają się wskazywać ustępy pešerowe. W linii 8 tegoż fragmentu dostrzegamy niby duży przecinek, powtórzony w l. 16 naprzeciwko cytatu biblijnego. Znaki w 11. 10 i 11 można by porównać ze znakami, które odnajdujemy w 1QIs^a w w. 22, czy 1QS VIII, 9. Także we fragm. 175 na prawym marginesie (Pl. XXI) odnajdujemy trzy inne znaki.¹⁹

Pominięte przez kopistę litery, wyrazy, a także całe frazy dopisy-

¹⁶ Częściowo opublikowany w *The Annual of the Leeds University Oriental Society* v. IV 1962—3, Leiden 1964 s. 3—5.

¹⁷ Opublikowany tamże.

¹⁸ Opublikowany wcześniej w PEQ 96 (1964) s. 53—5 p.t. „The Wiles of the Wicked Women (4Q Wiles).

¹⁹ Owe zagadkowe znaki pisarskie, które występują także w rękopisie 1QIs^a, nie zostały jeszcze dotychczas w sposób zadawalający wyjaśnione.

wane są nad linią. Litery zapisane błędnie są bądź przekreślane, bądź wymazywane. Poprawki również nanoszone są supralinearne.²⁰

Ortografia omawianych tu dokumentów dowodzi, że w okresie kiedy powstawały, system czterech krtaniowych fonemów załamał się. Stało się to najprawdopodobniej pod bezpośrednim, lub pośrednim wpływem j. aramejskiego.²¹ To tak ważne zjawisko fonetyczne przejawia się tutaj, podobnie zresztą jak i w innych dokumentach, w dwójaki sposób: 1) w wymianie spółgłosek krtaniowych, 2) w ich elizji, przy czym łatwo zauważyć, że elizja przewyższa ilościowo wymianę.

Wymiana laryngalnych w omawianych tu dokumentach potwierdzona jest z całą pewnością w jednym przypadku (Lb 24, 15) gdzie kopista napisał najpierw w y ś h, następnie zaś wymazał końcowe „h” i dopisał nad linią właściwe tej formie alef²² oraz prawdopodobnie w Pwt 33, 9, gdzie masoreckiemu w h n h odpowiada w n h i w Iz 40, 4, gdzie mas. formie qore' („wołający”) odpowiada w tekście qumrańskim qoreh (od rdzenia q r h = „zdarzyć się”).

Elizja spółgłosek krtaniowych doprowadziła do trzech różnych rezultatów. Przede wszystkim przejawia się w pomijaniu tych spółgłosek w ortografii.²³ Ten rezultat elizji można zaobserwować w 4Q w kilku przypadkach: II Sm 7, 10 b r ś w n h — dodany na linią alef dowodzi, że kopista nie słyszał tej spółgłoski. Identyčną sytuację odnajdujemy w Pwt 18, 18, gdzie również alef został dodany dopiero podczas korekty do słowa: h a ' i ś („człowiek”). Całkowitą elizję alefu możemy zaobserwować w takich słowach jak: h a n - n a b i (Ptw 18, 19), h a - i ś (Joz 6, 26), h a z - z o t zamiast h a z - z o ' t (Joz. 6, 26).

Drugi rezultat elizji — dodanie spółgłoski krtaniowej ponieważ i tak nie jest wymawiana, np. w y ' w r w zamiast wyrw (Ptw 33, 10), q w ' y zamiast qwy (qowe = „mający nadzieję” w Ps 37, 10) ' t h '

²⁰ Taka technika kopiowania jest identyczna z techniką stosowaną przez kopistów ortodoksyjnych z okresu II Świątyni. Problem ten podniósł już L. Sukenik w 1947 r. w swej relacji na temat pierwszych zwojów qumrańskich (*Megillot mim-midbar Jehuda. Squirā ri'šōnā*. Jerozolima 1947 s. 1—11. Patrz także C. Kuhl, *Schreibeigentümlichkeiten-Bemerkungen zur Jesajaroll* (DSIA) w VT 2(1952) s. 307—334.

²¹ M. H. Goshen-Gottstein, *Linguistic Structure and Tradition in the Qumran Documents* w: *Scripta Hierosolymitana* 4 (1958) § 10.

²² Identyčną sytuację możemy zaobserwować w 11QPsa Ps 143, 3 gdzie kopista napisał najpierw formę d k h, następnie zaś wymazał „h i dopisał nad linią historycznie uzasadniony w tym słowie 'alef. Por. także 1QH, VIII, 3, gdzie odnajdujemy formę: h a n ḡ ē winno być oczywiście ' a n ḡ ē (ludzie).

²³ Filologia biblijna zna oczywiście ten fakt oddawna. Patrz F. Delitzsch, *Lese- und Schreibefehler im Alten Testament* § 31a; Gesenius-Kautzsch, *Hebr. Grammatik*¹⁶ 51.1. Na uwagę w tym kontekście zasługuje uwaga Loewingera (VT 4 (1954) s. 80) iż pominięcia te: „Perhaps indicate that we find here remnants of a forgotten Hebrew dialect”.

zamiast 'th (Lb 24, 15), k w' zamiast kh (ko — Iz 43, 1)²⁴. W Iz 40, 2. 9 końcowy alef występujący po zaimku sufigowanym 3 os. l. poj. r. ż. spełnia funkcję *mater lectionis* dla „a”. Identyczną funkcję w środku wyrazu spełnia w takich miejscach jak Pwt 5, 29 gdzie odnajdujemy formę l m ' ' n zamiast l m ' n, oraz w Pwt 18, 18, gdzie mamy formę l ' h m h zamiast l h m h (*lahimma*).

Możemy również zaobserwować w omawianych tu dokumentach trzeci rezultat elizji polegający na zamianie miejsca *mater lectionis* waw z historycznie poprzedzającym alefem, który potwierdzony jest przez taki formy jak: n w' w m zamiast n' w m (Lb 24, 15—16), y w' r zamiast y' w r (Iz 23, 3).²⁵

Interesujące z punktu widzenia historii języka są również takie formy jak: ' w s m h zamiast ' s m h (= „moc, potęga” Nah 3, 8) czy z w' q k h zamiast z a' q e k h.²⁶ Zaskakuje natomiast pisownia ' m w r h. Pisownia taka pojawia się tutaj po raz pierwszy w dokumentach qumrańskich.²⁷

Bezpośrednim wpływem j. aramejskiego należy tłumaczyć takie formy jak n t n (wtórna dyssymilacja? — Ptw 5, 26)²⁸, h y w m y m (= „dni”)²⁹, czy ' r m l w t k h (= „wdowieństwo” — Iz 54, 4).

IV. Uzupełnienia tekstowe.

Rdz 32, 25 TQ ma *tam* (*šmh*) po słowie *sam* (lbdw); Rdz 32, 26 TQ dodaje na końcu wiersza „i pochwyił go”; Rdz 32, 30 TM ma: „powiedz Twe imię” — TQ ma „powiedz mi, jakie jest Twe imię” (LXX, Syp, Vg potwierdzają jedynie obecność słowa „mi”); Rdz 32, 33 TM ma „w stawie biodrowym” — TQ ma: „w o b y d w ó c h stawach biodrowych”.

Wj 4, 27 TQ dodaje „mówiąc” (l'mwr) po „do Aarona”; Wj 22, 3 TM ma „za żywą owcę” — TQ zaś: „za jedną żywą owcę”; Wj 22, 4 w TQ po słowach „cudze pole” występuje dodatkowo fraza: w y n a g r o d z i z e s w e g o p o l a w e d ł u g u r o d z a j u, l e c z j e ś l i

²⁴ Por. np. y' m y n w' (1QpHab II, 6) ś w' (1QH VII, 34), r b w' (1QM II, 15).

²⁵ Zjawisko to potwierdzają także alternatywne formy: m w' d/m' w d z 1QIs^a oraz r w' ś/r' w ś, n w' d/n' w d z 11QPs^a.

²⁶ Por. np. h w k m h (11QPs^a 150,7). W rękopisie 11QPs^a w 24 przypadkach tyberiadzkiemu „a” odpowiada w TQ waw. Na szczególną uwagę zasługują również taka pisownia jak: ' w d y zamiast tyb. ' a d ê.

²⁷ W 1QIs^a (3 razy) oraz w Gen. Apoc. (2 razy) słowo to napisane jest ' w m r h, czyli analogicznie jak s w d m h. Patrz Z. Ben-Hayim, *Tradition in the Hebrew Language with special reference to the Dead Sea Scrolls w: Scripta Hierosol.* 4 (1958) s. 206.

²⁸ Inne przykłady braku asymilacji, czy może wtórnej dyssymilacji odnależć można w 1QH XI, 37, Gen Apoc. II, 20. 22. Zjawisko to jest jednak rzadkie w dokumentach qumrańskich.

²⁹ Co się tyczy aramejskiej formy l.mn. tego rzeczownika, por. także SAM do Pwt 4, 40 y w m t ' w l m (TM ma: y m y m).

by całe jego pole wypasł..”, która jest również poświadczona w LXX oraz w SAM; Wj 22, 13 TQ dodaje „bydł o” (istotne uzupełnienie) por. komentarze do miejsca (po zwrocie „od drugiego” (m’ m r’hw). Słowo to zawierają również Syp oraz LXX ed. Lagarde.

Ptw 33, 8 TQ dodatkowa fraza: „dajcie (’bw) Lewiemu (=LXX) po słowie: „rzekł”; Pwt 18, 19 TQ dodatkowo słowo „prorok” (=LXX istotne uzupełnienie) po słowie „mówił”.

Iz 54, 12 TQ dodaje przed słowem: „bsty” rzeczownik k w l (wszystkie); Iz 8, 11 w TQ na początku wiersza odnajdujemy zwrot: „I stało się (wyhy).

V. Ważniejsze warianty.

Wj 20, 17 TQ ma: „nie będziesz pożądał żony” (=LXX) — TM ma „domu” zamiast „żony”; Wj 20, 24 w TQ rzeczowniki: „całopalenia”, „ofiary zapokojne” i „owce” występują z zaimkiem suf. l. mn. jak w LXX, w TM zaś z zaimkiem l. poj.; Wj 21, 36 zaczyna się w TQ od „jeśli” w TM — od „lub”; Wj 22, 4 TQ: „Jeśli kto uszkodzi” (=LXX) — TM ma: „jeśli podpali”; Wj 22, 7 TQ ma: „przed (lpny) Bogiem” TM ma: „do (’l) Boga”; Wj 22, 8 TQ ma YHWH (=SAM) — TM ma: „B ó g” (’lwym).

Lb 24, 15 TQ ma: „Bnb’wr” (=Binbe’or?) — TM ma: „b’eno Be’or (=syn Beora)³⁰; Lb 24, 16 TQ ma: „I otworzyli” — TM ma: „i otwarte (oczy)” i dalej TQ ma: „oko”, TM zaś: „oczy”. Ptw 5, 28 TM ma: „słyszałem” — TQ: „słyszałeś”; Ptw 33, 8 TM „w’wrykh TQ: „w’wrkh (l. poj!); Pwt 33, 9 „l y d’ t y k h w!³¹ — TM ma: „nie widziałem go” i dalej TM ma: „strzegli” — TQ zaś: „strzegł” (smr = =LXX) TQ: „zachował” (ynsr = LXX) — TM: „zachowali”.

Joz 6, 26 TQ ma: „Przeklęty mąż, który zbuduje (=LXX^B) to miasto. Na pierworodnym...” — TM: „Przeklęty mąż przed YHWH, który powstanie i zbuduje to miasto Jerycho. Na pierworodnym...”

I Sm 3, 15 TQ ma: „wina” (m s’) — TM: „widzenie” (m r’ h)! II Sm 7, 10 (=I Krn 17, 9) TQ ma: „i nie zniszczy ich syn bezbożny” (=LXX, Ps 89, 23) natomiast w TM podmiot i czasownik występują w l. mn. W cytacie z I Sm 15, 18 (s. 55 l. 3) odnajdujemy w TQ wariant ’w l m w’ d potwierdzony także przez SAM. TM ma: l’wlm w’ d.

Iz 5, 12 TQ: „nie patrzyliście” (=1QIs^a) — TM: „nie patrzycie”; Iz 5, 13 l. mn. „š h y” lepiej uwypukla paralelizm niż mas. „š h h”. Iz 5, 24 TQ: „YHWH”² — TM dodaje jeszcze s^ebā’ôt; Iz 8, 7 TQ:

³⁰ Haplografia? z uwagi na podobieństwo nun i waw. Por. pisownię imienia B n z r’w ’ l w Lb 2, 14.

³¹ Pierwsze yod zostało wpisane na miejscu ’alefu, ’ajin zaś zostało dodane nad linią ręką tego samego kopisty. Por. LXX:

„jego strumień” zam. mas. „jego strumienie” należy uznać za lectio inferior, podobnie jak lekcję „swoje skrzydło” zamiast „swoje skrzydła” z następnego werseku. Wariantu qumrańskiego nie potwierdza żadna wersja i nie ma on uzasadnienia w kontekście. Zwrot „sry m d r k” (s. 55 l. 14) stanowi najprawdopodobniej fragment z uszkodzonego komentarza do Iz 8, 11. Dowodzi on, że kopiści qumrańscy posługiwali się tekstem, w którym występowała forma „w y s r y n y” (od rdzenia S W R) a nie jak w TM: *Wajjisrēni* (od rdzenia S R)³² Iz 9, 16 TQ: „jego wdowa” — TM „jego wdowy; Iz 9, 18 — wariant qum. „n t' m” (= 1QIs^a) jest równie niejasny jak mas. hapax „n'tm” (metateza?); Iz 9, 19 TQ: „y š b t” (przeszanie?) — TM: „nasyca się”; Iz 10, 28 TQ: „'Ajjātāh (nazwa miasta) w TM nazwa tego miasta brzmi 'Ajjat³³; Iz 10, 32 TQ: „b t” (córka) potwierdza TM qere oraz lekcję z LXX. TM ktb ma „b y t” (dom). Iz 14, 8 TQ: „'l y m w” lepiej łączy się z kontekstem niż „'l y n w” z TM. Iz 30, 15 TQ: „Y H W H” — TM: „'Adonaj YHWH”³⁴; Iz 30, 20 TQ „pozwoli odlecieć (hif'il) — TM: „odleci” (nif'al) 1QIs^a ma: *jikkanfu* (odleca); Iz 30, 21 TQ: „idźcie na prawo” (= LXX, T, Syp) — TM: „wierzcie”; Iz 31, 1 TQ: „którzy zstępują do Egiptu na koniach...” TM ma: „którzy zstępują do Egiptu po pomoc i w koniach...” (wariant bardzo ważki!); Iz 40, 3 TQ: *yasar* ?! TM ma *yaššru* (prostujcie); Iz 49, 13 TQ: „śpiewajcie” (*pishū*) = MSS, LXX, TM qere (TM ktb ma *yypshw*; TQ: „Bóg (l'whym) — TM: „YHWH”; nadto w wierszu tym w TQ brak słowa *rinnāh* po słowie *harim* Iz 52, 2 TQ: „rozwiąż” (= LXX, TM qere) — TM ktb ma: „rozwiążcie”; Iz 54, 5 TQ: „Jako twój pan” (k'ba'alakh) — TM: „bo będzie nad tobą panował” (ki bo'a'laikh).

Oz 8, 7 TQ: „wichry” — TM: „wicher”: Nah 2, 13, TQ: „jaskinie swoją” (= LXX) — TM: „jaskinie swoje”; Nah 2, 14 TQ: „łup” — TM „łup twój”; Nah 3, 3 TQ: „chwała”? — TM: „ciężar”; Nah 3, 4 TQ: „h m m k r t” (czasownik m k r nie występuje w Bibli w koniugacji pi'el) TM ma: „ham-mokeret”; Nah 3, 5 „odkryłaś” — TM: „odkryję” TQ: „pokazałeś” — TM: „pokażę”; Nah 3, 6 TQ „k' w r h (part. pass od rdzenia k'r — wariant bardzo ważny. Por. Ps 22,17) TM ma: „k r'y”; Nah 3, 7 TQ: „odstąpią” (ydw dw) — TM: „odstąpi”

³² Że taką wersję tekstową znalazła sekta, wynika z kilku miejsc w rękopisach niebiblijnych odnoszących się do tego fragmentu Izajasza. Por. 1QS I, 2—3 DJD I, 111n, a także 11Q Melchisedek:” mgymy hbryt hsrym mlkt bdrk hcm (A. S. Van der Woude, OTS 14 (1965) s. 353).

³³ Przekazane przez kopistów qumrańskich pisownie niektórych nazw własnych dowodzą, że znali oni również starsze brzmienie tych nazw. Patrz W. H. Brownlee, *The Meaning of the Qumran Scrolls for the Bible*, 1964, s. 186 nn.

³⁴ Por. na ten temat W. H. Brownlee, dz. cyt. s. 137.

³⁵ Co się tyczy alternacji form *qutl/qatul* w dokumentach qumrańskich, patrz M. H. Goshen-Gottstein, art. cyt. § 5.

TQ: „powiedzą” — TM: „powie”; TQ: „š w d d h” (pu'al, por. LXX)³⁶ — TM: „š d d h” (qal); TQ: „wody” — TM: „morze”.

Ps 37, 28 TQ: *nišm^edu* (zostaną wytraceni) — TM: *nišm^eru* (zostaną zachowani). W. 28 składa się w TM z 4 hemistychów, jak żaden inny w. tego psalmu. W dodatku hemistych IV został przekazany w TM tylko fragmentarycznie. Ps 37, jak wiadomo, zbudowany jest akrostychicznie; po literze samech (w. 27) przychodzi litera pe (w. 30). Zatem w w. 28 winno się było pojawić ajin. Podkład Septuaginty brzmi *'awwalim* (ananoi) *le ʾōlām nišm^edu*. Słowo *awalim* wypadło z tekstu zapewne przez haplografię: *'awwālīm* — *ōlām*. Z tego względu hemistych III, który znalazł się bezpośrednio po słowie *hasidaw* musiał otrzymać korektę *nišm^edu* na *nišm^eru*. Zatem wariant qumrański należy uznać za lekcję oryginalną.

Kraków

ROMAN PYTEL

Ks. Jerzy Chmiel

PAPIRUSY GROTY 7 QUMRAN

Próba identyfikacji szczątków papirusów groty 7 Qumran (= 7Q) narobiła ostatnimi czasy wiele wrzawy nie tylko w świecie naukowym, lecz — poprzez środki masowego przekazu — wśród nie fachowców. Zadaniem niniejszego artykułu jest zdanie krótkiej relacji o stanie badań (I) i sformułowanie kilku uwag krytycznych, które mogą się nasunąć odnośnie wartości i znaczenia proponowanej identyfikacji (II). Jest rzeczą oczywistą, że w ten sposób nie wyczerpiemy całego zagadnienia: nie tylko dlatego, że nie można na razie zdać dokładniej relacji z toczącej się dyskusji, ale również dlatego, iż ta hipoteza — jak każda inna — musi przejść próbę czasu. Na pewno powrócimy jeszcze nieraz do tego zagadnienia, tym bardziej, że dyskusja trwa i rozwija się.

I. STAN BADAŃ

1. 1. W r. 1972 papirolog hiszpański, ks. José O'Callaghan SJ, zaczął przedstawiać propozycje identyfikacji niektórych fragmentów

³⁶ Już D. Qimchi uznał, że pierwsza samogłoska tego słowa to *qāmās hatūf*. Por. także T-' *t b z y z t*. Dodatkowe wyjaśnienia do pešeru Nahuma odnaleźć można w art. R. Weissa w RQ 15 (1963) s. 434 nn.